

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, професора Гаврилюк Тетяни Вікторівни

на дисертацію Гулямова Богдана Святославовича

«Християнський гуманізм соціальної доктрини Константинопольського патріархату» на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.14 - богослов'я

Діяльність та богослов'я Константинопольського патріархату тривалий час не здійснювали відчутного впливу на стан та перспективи православ'я в Україні. Водночас, із отриманням Томосу та утворенням Православної Церкви України ситуація докорінно змінилась. Православні віряни, які складають більшість в релігійні мережі, опинились під впливом двох, маючих тісний зв'язок в минулому, але конкуруючих в сьогоденні, Православних церков – Московського та Константинопольського Патріархатів. Певною мірою, мовиться про вплив двох протилежних позицій у відношенні до аксіологічних трансформацій, особливо в контексті «інтерпретацій цінностей, прав і гідності особистості» (автр. с. 1), які спостерігаються в сучасному світі. З одного боку, наявна тенденція до утвердження цінності та гідності людини, її свободи самовиразу та самовизначення. Означена позиція визначається дисертантом як ліберальна і слушно зауважується на тому, що в цілому вона підтримується Вселенським патріархатом. З іншого боку, спостерігається тенденція в якій домінує пріоритет традиційних цінностей над цінністю особистості, яка визначена Гулямовим Богданом Святославовичем, як традиціоналістська. Розвиток українського православного богослов'я та формування новітніх змістів православної

свідомості, відповідних сучасним запитам як безпосередньо українського, так і в цілому європейського контекстів, цінностей та пріоритетів надміру залежить від наукових, релігійнознавчих та богословських, досліджень як спадщини, так і сучасних тенденцій богослов'я та соціальної доктрини Константинопольського патріархату.

Комплексний богословський аналіз особливостей сучасного соціального вчення Константинопольського патріархату, який є метою дисертаційного дослідження, є на часі і не викликає сумнівів у його актуальності та унікальності. Вдало сформульовані дослідницькі завдання, зумовили логіку та послідовність дослідження. Дисертант рухається від аналізу особливостей християнського соціального вчення в цілому, досліджуючи його основні етапи та методологічні принципи до аналізу ключових положень, таких як права, свобода та гідність особистості, проблеми миру, бідності, екологічної кризи тощо. Означений підхід дозволив автору досягти поставленої мети та обґрунтувати низку положень новизни, які і виносяться на захист.

Аналіз тексту автореферату та дисертації Гулямова Богдана Святославовича дозволяє стверджувати, що сформульовані наукові положення мають значну наукову новизну, глибоко та цілісно обґрунтовані та повною мірою відображені в опублікованих працях. З одержаних результатів наукового дослідження особливо слід відмітити вперше розкриті та доведені особливості трансформацій соціального вчення, в основі яких був перехід від «потенціалу традиційного колективізму» через утвердження «цінностей гуманістичного персоналізму» до ідей комунітаризму, в основі яких є усвідомлення необхідності утвердження гідних умов життя особистості в атмосфері любові та поваги до кожного (стр. 4-5 автор.).

Заслуговує на увагу цілісний підхід автора до розкриття феномену соціального вчення через аналіз його особливостей не лише у православ'ї, але і у католицизмі та протестантизмі. Слушним є зазначений у першому підрозділі першого розділу висновок про те, що прикладом соціального вчення для протестантів та православних було запропоноване в кінці XIX століття соціальне вчення Католицької церкви, «яке було певною ідейною пропозицією, певним

нарисом можливого соціального устрою, який більшою мірою відповідав би природі та гідності людини». Беручи за основу означений нарис, соціальні доктрини церков розвиваються в контексті протистояння суспільним проявам направленим на будь-яке приниження прав, свобод та гідності людини. Зокрема, на початку ХХ століття протестантизм розвиває своє вчення з метою відстоювання демократичних цінностей проти фашизму та нацизму. А в умовах викликів глобалізації формуються основні вектори православної соціальної доктрини, як протистояння релятивізму та фундаменталізму. В умовах сьогодення усі християнські конфесії об'єднує пошук таких форм соціального вчення, які б слугували розвитку теології любові з метою подолання насилля та інших згубних форм соціального буття. Відтак, авторів вдається виявити спільні сутнісні засновки соціальних вчень, на основі яких і формуються специфічні підходи тієї чи іншої церкви та наявність трансформацій в їх межах, що обґрунтовано розкрито в першому підрозділі першого розділу.

Значним здобутком автора є аналіз основних документів Всеpravославногo собору 2016 року «Послання Святого і Великого Собору Православної Церкви» та «Місія Православної Церкви в сучасному світі». Виходячи з того, що «комплексного пояснення особливостей соціального вчення Критського собору все ще немає», Богдан Святославович власне його вперше здійснює та на основі існуючих окремих досліджень і власного аналізу доходить висновку про те, що поява цих документів стала початком нового етапу розвитку православної соціальної доктрини в контексті персоналізму та комунітаризму, тому характерними рисами цих документів є поміркований консерватизм, значний наголос на безумовній цінності гідності, свободи та прав особистості та великий гуманістичний потенціал, оскільки в означених документах гармонійний розвиток суспільства вважається можливим лише «при повазі до свободи кожної особистості та підтриманні діалогічності як способу існування людства».

Особливо необхідно відмітити здійснений автором всебічний аналіз соціальної доктрини «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви». Суперечливість її оцінок розкривається у другому

розділі. Полемізуючи з чисельним колом дослідників, зокрема, Йоаном Хриссавгісом, Кирилом Говоруном, Олександром Філоненко, К.Фрост та ін., Богдан Святославович узагальнює їхні думки та власний аналіз і показує, що «соціальне вчення Константинопольського патріархату має характер ліберальної діалогічної доктрини, яка має велике екуменічне значення».

Вагоме місце в дослідженні займають розділи декларації щодо гідності особистості, розуміння родини, проблем подолання бідності та відмови від усіх форм насилля. В означених пунктах розкривається новітнє для православного богослов'я розуміння світу як гармонійної єдності різноманіття. Дисертант обґрунтовує, що саме на такому розумінні «соціальна доктрина Вселенського патріархату наповнює конкретним змістом загальні формальні норми щодо екуменізму, які були створені у документах Всеправославного собору», і на відміну від існуючих поглядів на доктрину, як на «скоріше загальний спосіб відповідати на нові виклики, ніж <> готові рецепти дій», доводить, що «Вселенський патріархат пропонує цілісне вчення про шляхи подолання екологічної кризи та відновлення природи як невід'ємної частини людського».

Зазначене не вичерпує позитивних здобутків роботи, а лише акцентує увагу на найголовніших, на нашу думку, її аспектах. В цілому порушене та розкрите в дисертації коло питань засвідчує глибоке розуміння досліджуваних проблем, здатність автора до творчого аналізу чисельного масиву літератури, здатність до її узагальнення та класифікації.

Незважаючи на всі позитивні сторони дисертації Гулямова Богдана Святославовича, хотілося б висловити і деякі зауваження.

1. На нашу думку, зауважуючи на тому, що «Поява нового соціального вчення Вселенського патріархату на початку 2020 року привела до ряду важливих дискусій, що були організовані Грецькою архієпископією в США» необхідно було б не лише зауважити на цьому факті, а спробувати розкрити причину чому ця дискусія виникла там, а не в Греції, наприклад, сучасна богословська думка якої також не обійшла цю подію своєю увагою.

2. Розкриваючи особливості соціального вчення Вселенського патріархату щодо війни та миру, варто було б проаналізувати та продемонструвати вплив цього вчення на українську богословську думку, особливо в контексті розвитку богословської думки Православної Церкви України.
3. Зауважуючи на тому, що «сучасна криза родини приводить до трансформації соціального вчення, коли взірцем стають міжособисті відносини. А саме, відносин між чоловіком та жінкою в родині, відносини особистості та Бога, відносини у чернечій громаді, відносини у церковній євхаристійній громаді стають загальним ідеалом, який пропонується для світської соціальності», чи не вважаєте Ви, що така пропозиція можливо є плідною для Греції, в якій православ'я є державною релігією, але носить певний утопічний характер в умовах широкого поліконфесійного поля та значною мірою безрелігійного соціуму інших країн, в тому рахунку і України.

Висловлені зауваження носять характер рекомендаційних побажань для майбутньої плідної наукової творчості дисертанта й не знижують науково-практичну цінність представленої дисертації. Дисертація здійснює значний внесок у сучасне українське релігієзнавство та богослов'я, її основні положення можуть використовуватися в подальших дослідженнях соціальних християнських доктрин. Матеріали та висновки дисертації будуть корисними у процесі викладання релігієзнавчих та інших гуманітарних дисциплін, органами влади, експертами, що займаються релігійними процесами, засобами масової інформації, представниками релігійних організацій. Слід зазначити, що наведені результати дослідження вдало проясняють та конкретизують теоретичні положення дисертації, а також демонструють її практичну значущість.

Дисертаційне дослідження пройшло відповідну апробацію, його результати опубліковані в більш ніж достатній кількості статей у наукових фахових виданнях і є внеском у сферу богословсько-релігієзнавчих студій. Автореферат належним чином відображає основні положення дисертації.

Дисертація Гулямова Богдана Святославовича «Християнський гуманізм соціальної доктрини Константинопольського патріархату» є завершеним науково-дослідницьким, методологічно і теоретично обґрунтованим, виконаним на належному фаховому рівні самостійним науковим дослідженням та відповідає вимогам п. 10, п. 12, п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016), і «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 - богослов'я.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,
Завідувач кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії статистики,
обліку та аудиту

Т. В. Гаврилюк

